

Critica românească din Basarabia: între continuitate și ruptură

Alexandru BURLACU

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar

E-mail: alexandru.burlacu@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9494-1849>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

The Romanian Criticism in Bessarabia: between Continuity and Rupture

Monografia *Continuitate și ruptură în critica literară românească din Basarabia (1985-2010)*, de Natalia Hariton, apărută la editura JUNIMEA, 2024, este o lucrare inedită ca viziune conceptuală, temerară în ansamblu, în care descoperim o sinteză originală, bine gândită și structurată asupra evoluției exegezei literare în spațiul pruto-nistean pe parcursul, de fapt, al unui secol. Fenomenul este cercetat prin prisma conceptelor de continuitate și ruptură, oferind o gamă de observații, percepții, interpretări coerente, diagnosticări, de cele mai multe ori incitante, dar și exacte, prioritar asupra unui segment, cuprins între anii 1985 și 2010, de altfel, puțin cercetat, iar în disputa dintre generații și promoții literare, din anumite considerente preponderent subiective, chiar neglijat deliberat, un fenomen foarte important în istoria literaturii și criticii literare din Basarabia. Înzestrată cu dar analitic, cu discernământ estetic și cu gust rafinat, Natalia Hariton dă dovadă de conștiință critică, de un elevat simț al valorilor, tratate neașteptat de exact și exigent, se mișcă liber în materie de teorie și istorie literară, se orientează cu siguranță în tranziția de la modernitate la postmodernitate. Avizată, autoarea citează cu măsură, apelând la nume de referință, la lucrări de rezonanță ale unor fizicieni, filozofi și matematicieni,

consolidând baza epistemologică a cercetării cu idei din teoriile în vogă ale unor cercetători renumiți.

Remarcabilă e descrierea contextului epistemic al tranziției de la modelul liniar de cunoaștere la cel nonliniar, considerat drept catalizator al schimbărilor din toate sferele cunoașterii. Recunoașterea terțului inclus și deci a sistemelor ternare este, într-adevăr, posibilă datorită descoperirilor din fizica cuantică (dinamica neliniară, principiul indeterminării, teoria fractaliilor a lui Mandelbrot, teoria undelor gravitaționale, teoria colapsului de unde, principiul excluziunii al lui Pauli), „noua” matematică (mulțimile fuzzy) și filozofia epocii contemporane (discontinuitatea, rizomul, deconstrucția) etc. Poate de aici și vor fi venind și anumite idiosincrazii de receptare sau iluzii ale criticului de formație pozitivistă, lansoniană, în privința determinării genezei, fundamentării evoluției unor fenomene ale exegezei literare, mai cu seamă, în partea excursului istoric privind anii '60-'70 ai secolului trecut.

Analiza discursului critic prin prisma conceptelor de continuitate și ruptură se bazează pe tezele teoreticienilor și criticilor literari Th.W. Adorno, R. Barthes, P. Bourdieu, M. Călinescu, M. Cărtărescu, A. Compagnon, U. Eco, I. Hassan, L. Hutcheon, I.M. Lotman, J.-F. Lyotard, A. Marino, J. Starobinski, G. Vattimo, R. Wellek ș.a. Problema continuității și rupturii este urmărită în scrierile semnate de T. Maiorescu, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, E. Papu, M. Martin, D.C. Mihăilescu, R.G. Țeposu, I.B. Lefter, Ș. Axinte, A. Terian, A. Mitchievici, C. Dobrescu, A. Goldiș, A. Patraș ș.a. Odată cu acestea, pentru realizarea unui excurs în istoria criticii literare din spațiul basarabean, autoarea dialoghează cu câteva texte, deocamdată puține ca număr, semnate de M. Cimpoi, E. Lungu, A. Ciubotaru ș.a.

Studiul monografic pune în prim-plan un portret de grup pe fundalul vibrant al criticii basarabene. Demersul sistemic stabilește în mod firesc o anumită problematică, subiecte, axe tematice și tipologice, identifică particularitățile protagoniștilor prin formule adecvate obiectului de studiu, inspirate și exacte: Andrei Țurcanu și căutările bunului-simț al criticii; Eugen Lungu, un „model secret”; Emilian Galaicu-Păun și carnavalizarea discursului critic; Vitalie Ciobanu: ethosul critic; Nicolae Leahu: între critică și erotocritică; Lucia Țurcanu sau despre epifania spiritului critic. Prin aceste perspective se pune în evidență criza paradigmei ideologice și sensul schimbării în literatura ultimelor trei-patru decenii.

Reținem descrierea competentă și exhaustivă a contextului epistemic al tranziției de la modernitate la postmodernitate (având drept reper realizările fizicii cuantice și ale filozofiei); convingătoare e și examinarea surselor cu impact asupra metamorfozelor discursului critic în postmodernism, prezentarea teoriilor criticii literare românești, în care se pune problema condiției literaturii române în raport cu literaturile din „centrul puterii” etc.

Cu argumente irefutabile, se demonstrează, la analiza pe text, că discursul criticilor generației '80 din Basarabia a contribuit substanțial la sincronizarea literaturii autohtone cu formulele literare cele mai active în Țară și în spațiul european. Remarcăm excursul istoric în spațiul problematicei studiate, extrem de necesar, de altfel, în dezbaterăa unor idei de istorie a criticii, evaluarea tristei experiențe proletcultiste, întreprinsă în formulă pozitivistă, care se distinge atât prin exactitatea, corectitudinea disocierilor, cât și prin extrem de curajoasele reflecții asupra criticii etico-estetice sau a celei postmoderniste. Noutatea științifică a rezultatelor obținute consistă în analiza și interpretarea criticii literare optzeciste din Basarabia ca sistem critic de grup, a cărui miză a fost atât întâmpinarea și promovarea formulelor literare noi, cât și crearea unei platforme de dezbateră a problemelor noului val, între care au prioritate: spiritul critic, sincronizarea pe baza principiilor estetice, revizuirea poziției față de tradiție ș.a.

Valoarea științifică a studiului rezidă în demonstrarea schimbării de paradigmă în critica literară de azi, în elaborarea unui model de analiză a unui sistem de convenții artistice specific postmodernismului în raport cu sistemul de convenții și valori ale modernismului. Pentru prima dată a fost prezentat un tablou veridic al evoluției gândirii critice a șaizeciștilor basarabeni, despre care s-au emis enormități în tone de maculatură. Ceea ce sare în ochi la lectura studiului e elucidarea voinței de ruptură în demersul criticilor generației '80, fapt ce a determinat elaborarea unei grile de interpretare a discursului critic, precizându-se atât contextul epistemic, cât și cel istorico-literar, ce au fundamentat tranziția de la un model liniar la unul nonliniar de analiză și interpretare a textelor literare. Logica structurării conținutului, claritatea ideilor expuse poartă marca școlii filologice de la Bălți, la care s-a afirmat, de fapt, acest grup, între care se impun cu autoritate M. Șlehtișchi, N. Leahu, M.V. Ciobanu, A. Ciubotaru, L. Țurcanu, M. Curtescu, A. Moraru, V. Enciu, Gh. Nicu.

Ceea ce se remarcă la lectura scriiturii e limbajul elevat, îngrijit, acuratețea expunerii, gustul pentru o critică excelând în formule memorabile și evitând locurile comune. Limbajul se distinge prin eșafodajul de concepte noi și termeni care nu sunt atât de frecvent în circulație în critica și știința literară din spațiul pruto-nistrean, deși au devenit emblematice pentru sistemul de grup avut în vedere. Concluziile reușesc să pună în lumină, coerent și persuasiv, cele mai semnificative idei promovate și argumentate în cuprinsul lucrării. Odată cu acestea, sunt și formulări de care te poți „agăța” sau care trebuie nuanțate. Și aici, o primă nedumerire: ce se întâmplă cu spiritul critic al lucrării atât de viu și belicos în tratarea realismului socialist din capitolul *De la critica cu tendință la tendința estetică*, în capitolul al treilea, *Criza paradigmei ideologice și sensul schimbării*? Altfel spus: oare critica postmodernistă n-a moștenit cumva niște pete de la naștere? soarele postmodernist e atât de strălucitor, încât nu i se mai văd „petele”? Persistă o întrebare: ce se va alege din toată această critică, în mare parte scriitoricească, la o altă ruptură,

la o altă schimbare de paradigmă? Ce va rămâne din dosarul receptării critice de care a avut parte critica literară a generației '80?

Desigur, un exeget literar cu o conștiință critică așa cum este cea a Nataliei Hariton nu ar trebui să fie atât de categorică atunci când face unele afirmații despre toată critica din anii '60-'70 ai secolului trecut. Una e realitatea cu, vorba lui Nicolae Manolescu, „ayatolahii realismului socialist”, „academicii” S. Cibotaru, H. Corbu & company și cu totul alta e cea cu exegeții V. Coroban, M. Cimpoi, A. Țurcanu. Literatura aceasta, numai citită într-un anumit cod, de către cititorul de azi, își va dezvălui pe de-a-ntregul înțelesul, ne atenționează autorul *Istoriei critice a literaturii române*.

Notă: Recenzie elaborată în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 09.02.2025

Acceptat: 29.04.2025